

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Divinity Faculty of Recep Tayyip Erdogan University

e-ISSN: 2147-2823

RTEUIFD, June 2021

Dini Ayrımcılık Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması
Religious Discrimination Scale: Adaptation to Turkish, Validity and Reliability Study

Esra TUYSUZ

Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üni. İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı
Research Asst., Recep Tayyip Erdogan Uni. Divinity Faculty, Department of Sociology of
Religion
Rize/Turkey

esra.tuysuz@erdogan.edu.tr

ORCID ID: www.orcid.org/0000-0001-7240-9284

Murat ÇİNİCİ

Doktora Öğr., Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Psikolojisi Anabilim Dalı
PhD. Student, Atatürk Uni. Graduate School of Social Sciences, Department of Psychology of
Religion

Erzurum/Turkey

mmurat234@hotmail.com

ORCID ID: www.orcid.org/0000-0001-6736-0762

Atf: Tuysuz, Esra-Çinici, Murat. "Dini Ayrımcılık Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2021): 343-364

Doi: <https://doi.org/10.32950/rteuifd.915129>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 13 Nisan / April 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 10 Haziran / June 2021

Yayın Tarihi / Published: 20 Haziran / June 2021

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.org.tr/rteuifd>

Copyright © Published by Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Divinity, Rize, 53100 Turkey. All rights reserved

Dini Ayrımcılık Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Öz: Bu çalışmanın amacı Dini Ayrımcılık Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanmasıdır. Araştırmanın örneklemini 2021 yılında farklı inançlara sahip bireylerden 86 (%41,5) erkek ve 121 (%58,5) kadın olmak üzere 207 kişiden oluşmaktadır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam açıklanan varyansın %61,75 olduğu ve maddelerin üç faktör altında toplandığı saptanmıştır. Güvenirlik çalışması sonucunda Cronbach alfa katsayısı ,89 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin 11 maddelik şekline ilişkin iki yarı güvenirlik analizi sonucunda Spearman-Brown korelasyon değeri ($r = ,91$) uygun değerde ve iki yarıya ilişkin Cronbach alfa güvenirlik katsayıları ,79 ve ,80 olarak bulunmuştur. Doğrulayıcı Faktör Analizine göre uyum indeksleri incelendiğinde ki-kare değeri 1,59, RMSEA 0,05, SRMR 0,05, GFI 0,95, NFI 0,95, RFI 0,93, CFI 0,98 ve IFI 0,98 olarak bulunmuştur. Araştırma sonucunda Dini Ayrımcılık Ölçeği'nin bireylerin toplum içinde uğradığı ayrımcılığı ölçmede geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Din Sosyolojisi, Ölçek Uyarlama, Dini Ayrımcılık, Geçerlik, Güvenirlik

Religious Discrimination Scale: Adaptation to Turkish, Validity and Reliability Study

Abstract: The purpose of this study is to adapt the Religious Discrimination Scale to Turkish. The sample of the study consists of 207 people, 86 (41.5%) men and 121 (58.5%) women, from individuals with different beliefs in 2021. As a result of the exploratory factor analysis, it was determined that the total explained variance was 61.75% and the items were grouped under three factors. As a result of the reliability study, the Cronbach alpha coefficient was calculated as .89. As a result of the two-half reliability analysis of the 11-item form of the scale, the Spearman-Brown correlation value ($r = .91$) was found to be appropriate and the Cronbach's alpha reliability coefficients for the two halves were found as .79 and, .80. When the fit indices were examined according to the Confirmatory Factor Analysis, the chi-square value was 1.59, RMSEA 0.05, SRMR 0.05, GFI 0.95, NFI 0.95, RFI 0.93, CFI 0.98 and IFI 0.98 has been found. As a result of the research, it was determined that the Religious Discrimination Scale is a valid and reliable measurement tool in measuring the discrimination that individuals experience in society.

Keywords: Sociology of Religion, Scale Adaptation, Religious Discrimination, Validity, Reliability

مقياس التفرقة الدينية: التكيف مع التركية ودراسة المصادقية والموثوقية

المخلص: الهدف من هذه الدراسة هو تكيف مقياس التفرقة الدينية مع اللغة التركية. تكونت مجال إجراء هذه الدراسة من 207 شخصاً ، 86 ذكراً و 121 أنثى ، من أفراد ذوي معتقدات مختلفة عام 2021. نتيجة للتعليم للجميع ، تم تحديد أن التباين الإجمالي الموضح كان %61.75 وجمعت العناصر تحت ثلاثة عوامل. نتيجة لدراسة الموثوقية ، أمكن حساب معامل كرونباخ ألفا ك .89. نتيجة للبحث ، وُصل إلى نتيجة أن هذا المقياس أداة قياس صحيحة وموثوقة في قياس التفرقة التي يُوجد في أفراد المجتمع. نتيجة لتحليل الموثوقية نصفين لشكل 11 عنصرًا من المقياس ، عُزِرَ على قيمة ارتباط سبيرمان-برمان ($r = ,91$) لتكون مناسبة وعُزِرَ على أيضًا على معاملات موثوقية ألفا كرونباخ للنصفين 79 و 80. عندما تم فحص مؤشرات الملاءمة وفقًا لتحليل عامل التأكيد ، كانت قيمة مربع كاي 1.59 و RMSEA 0.05 و SRMR 0.05 و GFI 0.95 و NFI 0.95 و RFI 0.93 و CFI 0.98 و IFI 0.98. نتيجة للبحث ، أمكن من تحديد أن مقياس التفرقة الدينية هو أداة قياس صالحة وموثوقة في قياس التفرقة التي يُوجد في أفراد المجتمع.

الكلمات المفتاحية: علم اجتماع الدين ، مقياس التكيف ، التمييز الديني ، الصلاحية ، الموثوقية

GİRİŞ

Ayrımcılık, yaygın kullanımında basitçe "adil olmayan davranışlar" anlamına gelen bir kavramdır.¹ Kavram, birey veya grupların kendilerine has özelliklerinden dolayı toplumdaki diğer üyeler ve gruplardan farklı algılanmaları, toplum içinde ötekileştirilmeleri, güçsüzleştirilmeleri ve etiketlenmeleri gibi adil olmayan davranışlar olarak tanımlanmaktadır.² Sonuçta, en yalın şekliyle kişi veya kişilere eşit olmayan şekilde davranmayı ifade etmektedir. Ayrımcılık başka kavramlarla ilişkilendirilerek anlaşılabilir. Toplum biliminde "mevcut kültürün içinde dışlanmış olan" şeklinde tanımlanan öteki³ bu kavramlardan biridir. "Biz kimiz?" sorusuna verilen cevap ötekini tanımlamakta; kimlik oluşturma ve kimliğin sosyal anlamda inşa sürecinde bireyin kim olduğu, aslında kim olmadığına ilişkin niteliklemlerle ortaya çıkmaktadır.⁴ Ayrımcılıkla ilişkilendirilebilecek bir diğer kavram ise yalnızlıktır. Ayrımcılık yaşayan bireyler, yalnızlık tecrübesi yaşayabilirler. Yalnızlığın, bireyin başkaları tarafından anlaşılmadığı veya onlar tarafından reddedildiği durumlarda hissedildiğini ifade edilmektedir.⁵ Bireyler de hayatlarının çeşitli alanlarında eşit olmayan, ayrımcı davranışlara maruz kalarak ötekileşip yalnızlaşabilmektedir. Bu alandaki literatür incelendiğinde bireylerin okulda⁶, işte⁷ veya diğer sosyal yaşamlarında karşılaştıkları ayrımcılıklar üzerine yapılmış çalışmalar olduğu görülmektedir. Dini ayrımcılık ise hem bahsi geçen ayrımcılık türlerine ek bir ayrımcılık türü olması hem de Türkçeye uyarlama çalışmasını yaptığımız bu ölçeğin ana konusu olması sebebiyle önemlidir. Burada genel olarak ayrımcılık özelde ise dini ayrımcılık hakkında yapılmış çalışmalara yer verilmesi, alan hakkında fikir sahibi olunmasını sağlayacaktır. Bunun yanı sıra bu çalışma, literatüre bir katkı olarak yerini alacaktır.

Bir toplumda bireyler yaş⁸, cinsiyet⁹ ve ırk¹⁰ gibi çeşitli özelliklerine göre çevrelerindeki diğer bireyler tarafından ayrımcılığa uğrayabilmektedir. Bu özelliklerden herhangi birine dayalı yapılan her bir ayrımcı davranış, ayrımcılığın bir türü olarak adlandırılabilir. Ayrıca ayrımcı davranışın sergilendiği ortam (okul veya iş yerinde ayrımcılık) da ayrımcılığın mekâna dayalı olarak tanımlanmasında

¹ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2020), "Ayrımcılık".

² Aysen Tokol, "Sosyal Dışlanma-Ayrımcılık", *Sosyal Politika* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2018), 159.

³ TDK, "Öteki", ts.

⁴ İhsan Çapcıoğlu, "Farklı Bakış-Ötekileştirme", *Diyanet TV* (Şubat 2017).

⁵ Muhammed Kızılgöçer, *Din Psikolojisinin 100'ü* (Ankara: OTTO, 2017).

⁶ Sultan Bilge Keskinkılıç Kara, "Okullarda Yaşanan Siyasi Ayrımcılığın Bireysel ve Örgütsel Etkileri", *Kastamonu Eğitim Dergisi* 24/3 (Mayıs 2016), 1371-1384.

⁷ Mahmut Demir, "İş Yaşamında Ayrımcılık: Turizm Sektörü Örneği", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/1 (2011), 760-784.

⁸ Sema Buz, "Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 14/53 (ts.), 269.

⁹ Ali Murat Alparslan vd., "İşletmelerde Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın Çalışanların Sorunları", *MAKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/3 (2015), 68.

¹⁰ Neşe Şahin Taşgın, "İrkçilik ve Ayrımcılığın Önlenmesi: Türkiye'deki Mevcut Durum ve Sosyal Hizmet için Öneriler", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, (24 Ocak 2021), 294.

belirleyicidir. Birçok farklı açıdan değerlendirilerek açıklanabilen ayrımcılığın türlerinden biri de bireylerin bir dine veya inanca mensup olup olmama durumlarıdır. Çoğunluğun mensubu olduğu dinden/inançtan farklı bir dini aidiyeti/inancı olan veya herhangi bir dine mensup olmayan bireylerin kendilerini bu mensubiyetlerinden dolayı ayrımcılığa maruz kalmış görmeleri ya da çoğunluğun aynı nedenle bu gruplara ayrımcılık yapması mümkün görünmektedir. Bu olası durumun araştırılması ayrımcılığın açıklanması, varsa yanlışlıkların giderilmesi ve çeşitli çözüm önerilerinin sunulması açısından önemlidir.

Türkçe literatürde, dinsel ayrımcılık ve önyargının birbiriyle ilişkili, birbirini besleyen bir döngü olarak ele alındığı çalışmaların var olduğu görülmektedir. Türkiye’de, üniversiteli gençlerin iç ve dış dini gruplar karşısındaki sosyal algılarının araştırıldığı bir çalışmada¹¹ gençlerin Müslümanlara, Hıristiyanlara, Yahudilere ve Budistlere yönelik kalıp yargıları, önyargıları, duygusal tepkileri ve sosyal mesafe tercihleri tespit edilmiştir. İlahiyat Fakültesinde eğitim gören katılımcılar üzerinde yapılan başka bir çalışmada¹² ise dini yönelimler ve önyargı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu ilişki tam açık olmamakla birlikte, yapılan çalışmalar neticesinde genel olarak içsel dini yönelim ile dış gruba yönelik önyargı arasında negatif ilişki, dışsal dini yönelim ile dış gruba yönelik önyargı arasında pozitif ilişki elde edildiği belirtilmiştir. Önyargı ve ayrımcılığın bir kültürel yapı içerisinde ortaya çıkması, azınlık grubun ayrımcılığa uğrayarak dezavantajlı duruma gelmesi ve bu dezavantajın da önyargı üretmeye sebep olması, bu iki kavramın bir döngü içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu döngü içerisinde ayrımcılık, modern kültürel hayatın aynı olmayan unsurlarının birlikte yaşama tecrübesinin olumsuz bir sonucu olarak görülebilir. Farklı ırk, din, inanç ve düşünceler insanların birbirlerini öteki olarak görüp dışlamasına sebep olabilir.¹³ Önyargının, bireysel ve sosyal çatışmaların ilk kıvılcımı olarak ele alınmasının mümkün olduğu¹⁴ düşünüldüğünde bu kıvılcımın ortaya çıkması ya da gittikçe büyümesi noktasında dinin etkisinin ne derece olduğunun araştırılması dini ayrımcılık kavramının da daha anlaşılır hale gelmesine katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada amaç Amerika Birleşik Devletlerinde geliştirilen Dini Ayrımcılık Ölçeği (Religious Discrimination Scale)’nin¹⁵ Türkçeye uyarlanması, geçerlik ve güvenirlik çalışmasının yapılmasıdır. Türkiye nüfusunun büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ve bu topraklarda Müslümanların yanında Hristiyanların (Katolik, Ortodoks ve Protestan), Musevilerin ve diğer birçok

¹¹ Asım Yapıcı, *Din Kimlik ve Ön Yargı - Biz ve Onlar* (Karahan Kitabevi, 2004).

¹² Fatma Gül Cirhinlioğlu, “Dini Yönelimler ve Önyargı”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 7/1 (2010), 1366-1384.

¹³ İbrahim Yenen, “Yazılı Basında Yayınlanan ‘Dinsel Ayrımcılık’ Haberlerinin Sosyolojik Analizi”, *Journal of International Social Research* 10/54 (25 Aralık 2017), 660-667.

¹⁴ Mustafa Ulu, *Sosyal Psikoloji Bağlamında Önyargı ve Din* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018).

¹⁵ G. E. Kawika Allen vd., “Religious Discrimination Scale: Development and Initial Psychometric Evaluation”, *Journal of Religion and Health* 59/2 (Nisan 2020), 700-713.

farklı inanç, mezhep ve din mensubunun yaşadığı bilinmektedir. Türkiye'nin çeşitlilik gösteren bu din ve inanç demografisi düşünüldüğünde gündeme gelmesinin muhtemel olduğu dini ayrımcılığın, araştırılmaya değer bir konu olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Türkiye'nin din haritasının parçaları olan İslam, Hristiyanlık, Musevilik mensupları ve kendisini herhangi bir dini mensubiyet içinde değerlendirmeyen ateist, deist ve agnostik bireylerin dini bir ayrımcılığa maruz kalıp kalmadıkları sorusu araştırmamızın temel problemini oluşturmaktadır. Bunun için de Türkçe bir ölçeğe ihtiyaca duyulmaktadır. Dini Ayrımcılık Ölçeği (DAÖL)'nin Türkçe uyarlamasının bu ihtiyacı karşılayacağı düşüncesi bu çalışmanın ortaya çıkış sebeplerinden birini oluşturmaktadır.

Çalışmamızda ilk olarak bu çalışmanın orijinal ölçeği olan *Religious Discrimination Scale (RDS)*'e yer verilmesi gerekmektedir. Ölçek Kawika Allen, Kenneth T. Fuller, P. Scott Richards, Mason Ming ve Han Na Suh tarafından ortak olarak 2018 yılında geliştirilmiş 11 maddelik bir ölçektir. Çalışmada farklı ve ötekileştirilmiş, özellikle ırk, cinsiyet, LGBT grupları arasında ayrımcılık üzerine yapılan araştırmaların yaygın olup dini ayrımcılık konusunun ise göz ardı edildiği ifade edilmiştir ve çalışmanın amacının güvenilir ve geçerli, bir dini ayrımcılık ölçeği geliştirmek olduğu belirtilmiştir.¹⁶ Dini ayrımcılığı ölçmek için yeterli neredeyse hiç ölçek olmamasının bu konuda bir ölçek geliştirme çalışmasının yapılması için geçerli bir motivasyon olduğu söylenebilir. Perceived Religious Discrimination Scale (PRDS), Amerikalı Müslümanlar arasında algılanan ayrımcılık ve bu ayrımcılığın paranoya ve kaygı ile ilişkisini incelemiştir. Çalışmada algılanan dinsel ayrımcılık ile paranoya arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur fakat algılanan ayrımcılık ve kaygı arasında ilişki bulunmamıştır. Ayrımcılık algısında etnik gruplar arasında ve din değiştiren, göçmen, ikinci kuşak Müslümanlar arasında da önemli farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Sonuçlar, Müslüman Amerikalılar arasında algılanan ayrımcılığın artan ihtiyat ve şüphenin ifadesi ile ilişkili olduğunu ve grup farklılıklarının ayrımcılık algısını etkilediğini göstermiştir. Bununla birlikte bu ölçek Müslüman nüfus için özel olarak tasarlanmış maddeler içermektedir. Bu, ölçeğin genellendirilebilirliğini sınırlandırmaktadır ve diğer dini topluluklar arasında çalışılmasını zorlaştırmaktadır.¹⁷ PRDS'nin, dini ayrımcılığa odaklanma noktasında Dini Ayrımcılık Ölçeği ile benzer kategoride değerlendirilebileceği söylenebilir. PEDQ, (Perceived Ethnic Discrimination Questionnaire/Algılanan Etnik Ayrımcılık Anketi)¹⁸ ve SCS (Spiritual Competence Scale/Manevi Yetkinlik Ölçeği)¹⁹ gibi dini ayrımcılıkla ilgili belirli maddeleri içeren dini olmayan ayrımcılık odaklı ölçekler de geliştirilmiştir. PEDQ, PRDS gibi etnisite ve dinin bazı yönlerini birleştirmektedir, bu

¹⁶ Allen vd., "Religious Discrimination Scale".

¹⁷ Alyssa E. Rippey - Elana Newman, "Perceived Religious Discrimination and Its Relationship to Anxiety and Paranoia Among Muslim Americans", *Journal of Muslim Mental Health* 1/1 (Temmuz 2006), 5-20.

¹⁸ Elizabeth Brondolo vd., "The Perceived Ethnic Discrimination Questionnaire: Development and Preliminary Validation of a Community Version", *Journal of Applied Social Psychology* 35/2 (2005), 335-365.

¹⁹ David R. Hodge, "The Spiritual Competence Scale: A New Instrument for Assessing Spiritual Competence at the Programmatic Level", *Research on Social Work Practice* 17/2 (Mart 2007), 287-294.

da yalnızca dini ayrımcılığa odaklanmayı zorlaştırmaktadır. SCS, bir sosyal hizmet programı dâhilinde özellikle çevre hakkında soru soran öğelerden oluşmaktadır. "Sosyal hizmet programınız (veya eğitim programınız, bölümünüz, kurumunuz vb.) dini ve ruhani kültürlere saygıyı ne ölçüde teşvik ediyor? Sosyal hizmet programınızda dini inançları paylaşmak ne kadar kabul edilebilir?" gibi öğeler örnek olarak verilebilir. Neticede ölçekler belirli bir sosyal çalışma ortamına özgü olup bütünüyle algılanan dini ayrımcılığa odaklanmadığı için genellenebilirlikten yoksundurlar.

İş yerinde dini ayrımcılık hakkında ABD’de yapılan bir çalışmada²⁰ ayrımcılığın çeşitli Müslüman kadınlar arasından seçilen bir örneklem üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışma, başörtüsü takan Müslüman kadınlar arasında dindarlık, sosyal sınıf, işyeri ayrımcılığı, iş stresi ilişkilerini incelemiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre başörtüsü takan kadınların daha fazla dine bağlılık bildiriminde bulunduğu görülmüştür. İngiltere’de nüfus temelli bir örneklemde dini ayrımcılığın yaygınlığı ve yaygın ruhsal bozukluklarla ilişkisinin incelendiği bir başka çalışmada²¹ dini ayrımcılığa maruz kalan kişilerin ruhsal bozuklukların yaygınlığını artırdığı ve dini ayrımcılık yaşadıklarını bildiren insanlar arasında yaygın zihinsel bozukluk riskinde iki kat artış olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrımcılığın, önyargı ve ahlaki düşüncenin karşılıklı etkileşiminden kaynaklandığı varsayımından hareket eden bir çalışmada²² ise ayrımcılığın, çocukluk döneminde ergenlik öncesi veya ergenlik dönemine göre daha sık olduğu, homojen okullarda heterojen okullara göre daha yaygın olduğunu gösterilmiştir. Ayrıca eğer ebeveynler çocuklarına diğer dini gruplara güvensizliği teşvik eden mesajlar veriyorsa ayrımcılığın daha da yaygınlaştığı bilgisi verilmiştir. Yüksek lisans öğrencilerinin dini ayrımcılık ve etik uygunluk algıları üzerine yapılan bir diğer çalışmada²³ katılımcıların dini inançları nedeniyle sosyal hizmet programlarında kişisel olarak ayrımcılığa maruz kalma derecesini ve onların dini ayrımcılığı ne ölçüde algıladıklarını araştırılmıştır. Bir başka çalışmada²⁴ ise düşük gelirli mahallelerde yaşayan küçük çocukları olan Afrikalı-Amerikalı kadınlar arasında algılanan günlük ayrımcılık ve psikolojik sıkıntı araştırılmıştır. Günlük ayrımcılık ve psikolojik sıkıntı

²⁰ Saba Rasheed Ali vd., "Relationships of the Practice of Hijab, Workplace Discrimination, Social Class, Job Stress, and Job Satisfaction Among Muslim American Women", *Journal of Employment Counseling* 52/4 (Aralık 2015), 146-157.

²¹ Vesna Jordanova vd., "Religious Discrimination and Common Mental Disorders in England: A Nationally Representative Population-Based Study", *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 50/11 (Kasım 2015), 1723-1729.

²² Nastasya van der Straten Waillet - Isabelle Roskam, "Religious Discrimination in Childhood and Adolescence", *Archive for the Psychology of Religion* 34/2 (Mayıs 2012), 215-242.

²³ David R. Hodge, "Religious Discrimination and Ethical Compliance: Exploring Perceptions Among a Professionally Affiliated Sample of Graduate Students", *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought* 26/2 (12 Haziran 2007), 91-113.

²⁴ Kristine J. Ajrouch vd., "Perceived Everyday Discrimination and Psychological Distress: Does Social Support Matter?", *Ethnicity & Health* 15/4 (Ağustos 2010), 417-434.

arasındaki bağlantıda sosyal desteğin nasıl bir rol aldığı sorusu araştırmanın problemini oluşturmuştur.

Türkiye’de ayrımcılık algısını araştıran bir saha araştırması²⁵ ayrımcılığın yaygınlığı ve Türkiye’de başlıca ayrımcılık tecrübeleri ve nedenleri şeklinde iki temel başlığı irdelemiştir. “Ayrımcılık algısı ile dinsel ve etnik aidiyet arasındaki ilişki” başlığı altında incelenen dinsel aidiyet bölümü, konumuzla alakası bakımından önemli görünmektedir. “Türkiye’de çoğunluk inancını temsil eden Sünni Müslümanlar arasında ayrımcılığın yaygınlığına dair kanunun görece yüksek çıktığı” ve mütedeyyin katılımcıların ayrımcılık hususunda daha duyarlı oldukları belirtilmiştir. Bu katılımcılar başörtülü kadınların iş hayatı ve gündelik hayatta ayrımcılığa uğramaya devam ettiğini ve genel olarak da dünyada Müslümanların ayrımcılığa uğradığını ifade etmişlerdir. Araştırmanın dinsel aidiyet noktasında ortaya koyduğu sonuçlar incelendiğinde Sünni Müslüman katılımcıların sosyal hayatta maruz kaldığı ayrımcılığa odaklanıldığı görülmektedir.

Dini ayrımcılık hakkında yapılan Türkçe çalışmalar incelendiğinde ise 2010 yılında MAZLUMDER’in yayınladığı *Türkiye’de Dini Ayrımcılık*²⁶ isimli rapor dikkat çekmektedir. Raporda;

- a) Türkiye’de Sünni Müslümanların Uğradığı Dini Ayrımcılık ve Müdahaleler,
- b) Türkiye’de Alevilerin Uğradığı Dini Ayrımcılık ve Müdahaleler,
- c) Türkiye’de Caferilerin Uğradığı Dini Ayrımcılık ve Mağduriyetler,
- d) Türkiye’de Gayrimüslimlere; Rum/Ermeni/Süryani/Türk Protestan-Hıristiyan, Musevi, Yezidi, Bahai, Yehova Şahitleri ve Diğer Gruplara Karşı Yapılan İhlal ve Müdahaleler ve
- e) Çalışma Hayatında Din Özgürlüğü ve Standartlar gibi başlıklara yer verilmiştir.

Bu başlıklarda adı geçen gruplara mensup bazı kişiler ile mülakatlar yapıp onların beyanları sunulmuştur ve rapor bütün müdahale, mağduriyet ve ayrımcılığa dair konularda birtakım öneri ve taleplerle sonlandırılmıştır.

Dini ayrımcılık ölçeklerinin sayıca yetersizliği göz önünde bulundurularak kişinin dini ayrımcılık deneyimlerini güvenilir ve yeterli bir şekilde ölçebilen bir araç geliştirme ihtiyacının ürünü olan RDS’nin Türkçeye uyarlama çalışması alanda Türkçe literatüre katkı sağlayacaktır.

²⁵ Cem Özatalay - Seçil Doğuç, *Türkiye’de Ayrımcılık Algısı, Türleri • Failleri • Boyutları* (İstanbul: Eşit Haklar için İzleme Derneği, 2018).

²⁶ *Türkiye’de Dini Ayrımcılık* (İstanbul: MAZLUMDER, 2010).

1. Yöntem

1.1. Örneklem

Araştırmanın örneklemini 2021 yılında farklı inançlara sahip bireylerden 86 (%41,5) erkek ve 121 (%58,5) kadın olmak üzere 207 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların 38'i (%18,4) 15-20 yaş, 91'i (%44) 21-30 yaş, 62'si (%30) 31-50 ve 16'sı (%7,7) 51 üzeri yaş aralığındadır. Ayrıca katılımcıların 144'ü (%69,6) kendisini Müslüman Sünni, 38'i (%18,4) ateist, agnostik, deist veya inançsız, 25'i (%12,1) diğer (Alevi- Hristiyan, Protestan, Ortodoks) inançlardan tanımlamaktadır. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo-1 de verilmiştir.

Tablo 1. Örneklem Grubuna İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler		f	%
Cinsiyet	Erkek	86	41,5
	Kadın	121	58,5
Yaş Aralığı	15-20	38	18,4
	21-30	91	44
	31-50	62	30
	51 ve üzeri	16	7,7
İnanç Algısı	Müslüman- Sünni	144	69,6
	Ateist-Agnostik-Deist,İnançsız	38	18,4
	Diğer	25	12,1
	Toplam	207	100

1.2. Veri Toplama Aracı

Ölçeğin orijinaline ait bilgiler şöyledir: Orijinal ismi Religious Discrimination Scale (RDS). Ölçeğin geliştirilme sürecinde ilk aşamada 96 erkek ve 174 kadın olmak üzere toplam 270 katılımcı vardır. Katılımcıların yaş ortalaması 20,89 dur. RDS için madde havuzunda 22 ifade vardır. Sürecin sonunda 11 madde ve üç faktör kalmıştır. 5li likert tiptedir ve (1 = never, 2 = rarely, 3 = sometimes, 4 = frequently, 5 = always) şeklinde cevaplanmıştır. Açımlayıcı (EFA) ve doğrulayıcı (CFA) faktör analizi için toplam 544 katılımcı vardır. Açımlayıcı faktör analizinde 11 maddesi binişik ve ,30 altında değerlerde olduğu için çıkarılmıştır. Geri kalan 11 maddeye ait toplam varyans %65,17 dir. Ayrıca faktörlere ait değerler; Perceived prejudice (Olumsuz Algı) için madde değerleri ,62 ile ,83 arasındadır ve varyansı %47,3tür. Closet symptoms (Gizlilik) faktörü madde değerleri ,62 ile ,89 arasındadır ve varyansı %17'dir. Negative labels (Dışlanma) faktörü için madde değerleri ,64 ile ,94 arasındadır ve varyansı %9,9 dur. Doğrulayıcı faktör analizinde elde edilen değerler CFI=,95, SRMR=,06, REMSEA= ,069 şeklindedir.

1.3. İşlem

Dini Ayrımcılık Ölçeği'nin uyarlama çalışmasını yapmak için ilk olarak ölçeği geliştiren kişi olan Kawika Allen'den izin alınmıştır. Ölçeğin orijinali, İngilizce ve Türkçeyi iyi derecede bilen beş dil uzmanı akademisyen tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Dil uzmanları tarafından çevrilen ifadeler tek bir forma dönüştürülmüştür. Oluşturulan Türkçe form iki dil uzmanına verilerek tekrar İngilizceye çevrilmiştir. Geri çeviri sonrasında ölçeğin Türkçe formunun İngilizce formuna yakın olduğu görülmüştür. Daha sonra çeviri en az doktora seviyesinde sosyoloji, din sosyolojisi, din psikolojisi ve ölçme değerlendirme alanında dokuz akademisyene gönderilerek ölçek maddelerinin yeterli olup olmadığı konusunda uzman görüşü alınmıştır. Uzmanlardan alınan fikirlere göre ölçeğe son şekli verilmiştir. Ölçeğin dilsel eşdeğerliğini görmek için İngilizce ve Türkçe bilen yeterlilikte kişilere iki hafta arayla önce ölçeğin İngilizce formu daha sonra Türkçe formu uygulanmıştır.

Dilsel eşdeğerlik çalışmasından sonra araştırmannın verilerini toplamak için gerekli izinler alınmıştır. Her bir uygulama yaklaşık 10 dakika sürmüştür. Ölçeğin geçerliği için yapı geçerliğine (açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi) ve benzer ölçek geçerliğine bakılmıştır. Güvenirlik çalışması ise Cronbach alfa katsayısı ve iki yarı testi ile incelenmiştir. Ayrıca, testin toplam puanlarına göre hem madde hem de faktörlere göre korelasyonları incelenmiştir. Araştırmannın verileri SPSS 22.0 ve AMOS 24 programları ile analiz edilmiştir.

2. Bulgular

Aşağıda Dini Ayrımcılık Ölçeği'nin dilsel eşdeğerlik, geçerlik ve güvenirlik çalışmasına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

2.1. Dilsel Eşdeğerlik

Ölçeğin dilsel eşdeğerliğini karşılaştırmak için İngilizce ve Türkçe bilen 35 kişiye üç hafta arayla önce ölçeğin İngilizce daha sonra Türkçe formu uygulanmıştır. Korelasyon analizi sonucunda ölçeğin İngilizce ve Türkçe formları arasında yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı ilişki olduğu görülmüştür ($r = ,97$, $p < ,01$). Ölçek maddelerinin Türkçe ve İngilizce çevirileri arasındaki korelasyon katsayıları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Ölçek Maddelerinin İngilizce ve Türkçe Çevirileri Arasındaki Korelasyonlar

Maddeler	Uygulama	Korelasyon
1. Dini aidiyetimden dolayı başkalarından sözlü ve/veya fiili saygısızlık hissettim.	Türkçe	,70**
1. I felt disrespected because of my religious views.	İngilizce	
2. Dindar/dinsiz biri olduğum için görmezden gelindim.	Türkçe	,80**
2. I was ignored because I am a religious person.	İngilizce	

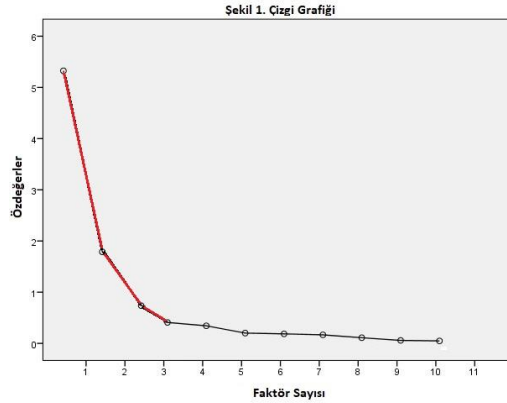
3. Dinimden/inançsızlığımdan dolayı insanlar, hakkımda iyi ya da kötü zanda bulundular.	Türkçe	,85**
3. People assumed things about me because of my religion.	İngilizce	
4. Dini inancımı gizli tutmayı veya başkalarıyla paylaşmamayı tercih ettim.	Türkçe	,73**
4. I felt inclined to keep my religious affiliation private.	İngilizce	
5. Başkalarının benim dini inançlarımı öğrenmesinden korktum.	Türkçe	,89**
5. I was afraid of others finding out about my religious beliefs.	İngilizce	
6. Dinimden/dinsizliğimden dolayı başkalarının, kendi çevrelerinde beni istemedikleri hissine kapıldım.	Türkçe	,68**
6. Felt socially avoided by others due to my religion.	İngilizce	
7. Dinimden/dinsizliğimden dolayı başkaları tarafından çeşitli fırsatlardan (iş, terfi, arkadaşlık vs.) mahrum bırakıldım.	Türkçe	,76**
7. I was passed over for opportunities due to my religion.	İngilizce	
8. Dindarlığım/dinsizliğim nedeniyle başkalarının bana düşmanca duygular beslediğini hissediyorum.	Türkçe	,80**
8. I sense hostility from others because of my religious affiliation.	İngilizce	
9. Dinim/dinsizliğim hakkında, insanlardan hoş olmayan sözler duydum.	Türkçe	,74**
9. I have heard people make unfriendly remarks about my religion.	İngilizce	
10. Başkaları, dinim/dinsizliğim ile ilgili olumsuz yargılara sahip.	Türkçe	,82**
10. Others hold negative stereotypes of people with my religion.	İngilizce	
11. Dini durumumu özgürce ifade ediyorum. (Ters madde)	Türkçe	,91**
11. I do not feel free to express who I am religiously.	İngilizce	
Dini Başa Çıkma	Türkçe	,97**
	İngilizce	

** p< 0.01

2.2. Geçerlik Çalışması

2.2.1. Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)

Verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı Kaiser Meyer Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett (Sphericity) Küresellik testi ile incelenebileceği belirtilmiştir.²⁷ Bazı araştırmacılar faktör analizi için Kaiser Meyer Olkin (KMO) katsayısının örneklem büyüklüğü için değerinin 0.80-0.90 arasında olmasının iyi ve Barlett Sphericity testinin ,05 düzeyinde anlamlı çıkması gerektiğini ifade etmektedirler.²⁸ Kaiser Meyer Olkin (KMO) katsayısının ,892 ve Barlett Sphericity testi sonucunun $\chi^2 = 1203,421$, $df = 55$, ($p < ,01$) istatistiksel olarak anlamlı bulunması verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçek maddelerinin öz değeri 1'den büyük olan üç faktör altında toplandığı saptanmıştır. Şekil 1'deki çizgi grafiği incelendiğinde üçüncü faktörden sonra kırılmanın olduğu görülmektedir.

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam açıklanan varyansın %61,75 olduğu saptanmıştır. Ölçeğin geneline ait yük değerleri ,56 ve ,86 arasındadır. Birinci faktöre ait maddeler (m1, m8, m9 ve m10)'in varyansı %20,91 ve faktör 'Olumsuz Algı' olarak adlandırılmıştır. Bu faktöre ait yük değerleri ,81 ve ,56 arasındadır. İkinci faktöre ait maddeler (m4, m5 ve m11)'in varyansı %20,86 ve faktör 'Gizlilik' olarak adlandırılmıştır. Bu faktöre ait yük değerleri ,86 ve ,76 arasındadır. Üçüncü faktöre ait maddeler (m2, m3, m6 ve m7)'in varyansı %19,99 ve faktör 'Dışlanma' olarak adlandırılmıştır. Bu faktöre ait yük değerleri ,71 ve ,56 arasındadır. Faktör yük değerinin ,45 ya da daha yüksek olması seçim için iyi bir ölçüttür. Fakat bu değer

²⁷ Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı* (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2010).

²⁸ Ömay Çokluk vd., *Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2010); N.L. Leech vd., "SPSS for Intermediate Statistics, Use and Interpretation", (2005).

,30'a kadar indirilebileceği belirtilmiştir.²⁹ Ölçek maddelerinin faktör ortak varyansı ve faktör yük değeri Tablo-3'te verilmiştir.

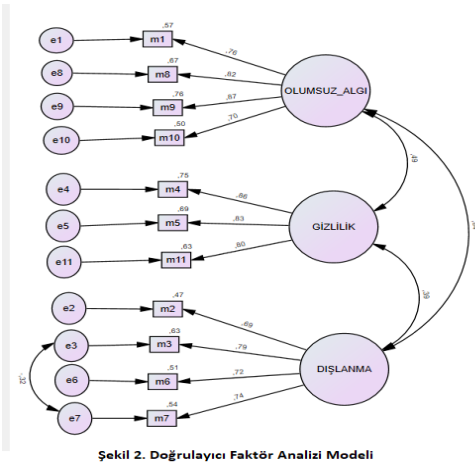
Tablo 3. Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Faktörler			Varyans
	1	2	3	
m9	,807			20,91%
m8	,654			
m10	,594			
m1	,563			
m4		,856		20,86%
m5		,800		
m11		,764		
m2			,706	19,99%
m7			,636	
m6			,599	
m3			,558	
Toplam				61,75%

Faktör analizinde maximum olabilirlik (*maximum likelihood*) yöntemi kullanılmıştır. *Equamax döndürme* ile 6 iterasyonda çevirme yapılmıştır.

2.2.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

²⁹ Şener Büyükoztürk, *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı* (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2010).

Şekil 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Modeli

RFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index, CFI) ve Fazlalık Uyum İndeksleri'nin (Incremental Fit Index, IFI) 0.90'dan büyük değerlerde olması yeterli düzeyde uyumun olduğu, değerlerin 0'a yaklaşmasının kötü, 1'e yaklaşmasının mükemmel uyum gösterdiği, Standartlaştırılmış Ortalama Hataların Karekökü (Standardized Root Mean Square Residuals, SRMR) ve Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü'nün (Root Mean Square Error of Approximation, RMSEA) ise 0.05'ten küçük olmasının iyi uyumu, 0.10'in altında olması ise kabul edilebilir bir uyum iyiliğini, ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranının ise 5'in altında olmasının iyi uyumu gösterdiği belirtilmektedir.³¹ Yanda ölçeğin faktörleri ve maddelerine ilişkin standartlaştırılmış parametre tahminlerinin yer aldığı model Şekil 2'de sunulmuştur. Buna göre DFA'da yapılan modifikasyon önerileri doğrultusunda m3 ile m7 maddeleri arasında modifikasyon yapılması uygun görülmüştür.

Tablo 4. DFA'ya İlişkin Uyum İndeksleri

İndeksler	Referans Değer		Ölçüm	Sonuç
	Mükemmel Uyum	Kabul Edilir Uyum		
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 2$	$2 < \chi^2/sd \leq 5$	1,59	<i>Mükemmel Uyum</i>
AGFI	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$.85 \leq AGFI \leq .90$	0,91	<i>Mükemmel Uyum</i>
GFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI \leq .95$	0,95	<i>Mükemmel Uyum</i>
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$	0,98	<i>Mükemmel Uyum</i>

³⁰ Çokluk vd., *Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*.

³¹ Çokluk vd., *Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*; Rex B. Kline, *Principles and Practice of Structural Equations Modeling* (New York: The Guilford Press, 2005); Randall E. Schumacker - Richard G. Lomax, *A beginner's guide to structural equation modeling* (New Jersey: Lawrence Erlbaum Ass., 2004); Ömer Faruk Şimşek, *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve lisrel uygulamaları* (Ankara: Ekinoks yayıncılık, 2007); Barbara G. Tabachnick - Linda S. Fidell, *Using Multivariate Statistics* (Boston: Allyn and Bacon, 2007); Veysel Yılmaz - H. Eray Çelik, *Lisrel ile Yapısal Eşitlik Modellemesi-1* (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2009).

NFI	.95 ≤ NFI ≤ 1.00	.90 ≤ NFI ≤ .95	0,95	<i>Mükemmel Uyum</i>
NNFI (TLI)	.95 ≤ NNFI (TLI) ≤ 1.00	.90 ≤ NNFI (TLI) ≤ .95	0,97	<i>Mükemmel Uyum</i>
RFI	.95 ≤ RFI ≤ 1.00	.90 ≤ RFI ≤ .95	0,93	<i>Kabul Edilir Uyum</i>
IFI	.95 ≤ IFI ≤ 1.00	.90 ≤ IFI ≤ .95	0,98	<i>Mükemmel Uyum</i>
RMSEA	.00 ≤ RMSEA ≤ .05	.05 ≤ RMSEA ≤ .08	0,05	<i>Mükemmel Uyum</i>
SRMR	.00 ≤ SRMR ≤ .05	0.05 ≤ SRMR ≤ .10	0,05	<i>Mükemmel Uyum</i>
PNFI	.95 ≤ PNFI ≤ 1.00	.50 ≤ PNFI ≤ .95	0,69	<i>Kabul Edilir Uyum</i>
PGFI	.95 ≤ PGFI ≤ 1.00	.50 ≤ PGFI ≤ .95	0,57	<i>Kabul Edilir Uyum</i>

Doğrulamalı faktör analizi için uyum indeksleri Tablo 4’de verilmiştir. Bu tablo incelendiğinde ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranının ($63,58/40= 1,59$) 2’nin altında mükemmel uyum düzeyinde bir değere sahip olduğu görülmüştür. Diğer uyum indeksleri incelendiğinde RMSEA= 0,05, SRMR= 0,05, GFI= 0,95, NFI= 0,95, RFI= 0,93, CFI= 0,98 ve IFI= 0,98 olarak bulunmuştur. RFI’nın 0.90 ve üzeri olması kabul edilebilir uyumu; GFI, NFI, CFI ve IFI indekslerinin 0.95’ten yüksek olması mükemmel uyum değerlerine sahip olduğunu göstermektedir. SRMR’nin 0.05’ten küçük ve RMSEA’nın ise $0,00 \leq RMSEA \leq 0,05$ arasında olması mükemmel uyum düzeyinde olduğunu işaret etmektedir. Doğrulamalı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum iyiliği indeksleri incelendiğinde modelin uyumlu olduğu görülmektedir.

2.2.3. Eşzamanlı (birlikte / uyum) Geçerlilik

Geçerliliği sınanan ölçek ile birlikte geçerliliği daha önceden ortaya konmuş ve aynı alanda kullanılan başka bir ölçek uygulanır ve iki ölçek arasındaki bağıntıya bakılır. Elde edilen korelasyon katsayısı, ölçeğin eş zamanlı geçerliliğini gösterir.

Tablo 5: Mobbing Ölçeği ve Dini Ayrımcılık Ölçeğine Ait Korelasyon Sonuçları

Mobbing Ölçeği	Dini Ayrımcılık Ölçeği
<i>Korelasyon</i>	0,361
<i>Anlamlılık (sig)</i>	0,006
<i>Katılımcı Sayısı</i>	56

p<0,05

Geçerliliği sınamak için alanda kullanılan ‘Psikoşiddet (Mobbing) Ölçeği’ ve ‘Dini Ayrımcılık Ölçeği’ 56 kişiye uygulanmıştır. İki ölçekten elde edilen ortalama puanlar arasındaki korelasyona ait veriler Tablo 5’de verilmiştir. Mobbing ölçeğinden alınan düşük puan bireyin iş yerinde mobbinge uğradığını ve Dini Ayrımcılık ölçeğinden elde edilen düşük puan bireyin yaşantısında dini ayrımcılığa

uğradığını ortaya koymaktadır. İki ölçek arasında pozitif yönde (,36) bir ilişki olduğu görülmektedir.

2.3. Dini Ayrımcılık Ölçeği'nin Güvenirlik Çalışması

Dini Ayrımcılık Ölçeği'nin güvenirlik çalışması Cronbach alfa katsayısı ve iki yarı test yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Cronbach alfa katsayısı ,89 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin 11 maddelik şekline ilişkin iki yarı güvenirlik analizi sonucunda Spearman-Brown korelasyon değeri ($r = ,91$) uygun değerde ve iki yarıya ilişkin Cronbach alfa güvenirlik katsayılarının uygun değerlerde olduğu söylenebilir. İki yarı güvenirlik katsayıları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 6: İki Yarı Güvenirlik Analizi Sonuçları

İki Yarı	Cronbach Alfa
1. Kısım	,79
2. Kısım	,80

Tablo 6'da iki yarı güvenirlik analiz sonuçları ölçeğin güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir.

2.4. Madde Analizi

Dini Ayrımcılık Ölçeği'nin madde analizleri, madde toplam korelasyonlarına ve faktörler arasındaki korelasyonlara bakılarak incelenmiştir. Madde-toplam korelasyonu test maddelerinden alınan puanlar ile testin toplam puanı arasındaki ilişkiyi açıklar. Madde toplam korelasyonunun pozitif ve yüksek olması, maddenin benzer davranışları örneklediğini ve testin iç tutarlılığının yüksek olduğunu gösterir. Madde toplam korelasyonu ,30 ve üzeri olan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği söylenebilir.³² Dini Ayrımcılık Ölçeği madde toplam korelasyonları Tablo 6'da ve faktörler ile toplam puana ilişkin korelasyonlar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Ölçek Maddeleri ve Toplam Puana İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

	m1	m2	m3	m4	m5	m6	m7	m8	m9	m10	m11	Toplam
m1	1,00	0,49	0,56	0,32	0,32	0,48	0,50	0,60	0,68	0,49	0,28	0,74
m2		1,00	0,58	0,05	0,10	0,48	0,50	0,43	0,49	0,33	0,16	0,59
m3			1,00	0,30	0,31	0,51	0,45	0,56	0,60	0,50	0,31	0,74
m4				1,00	0,72	0,29	0,19	0,33	0,31	0,31	0,70	0,60
m5					1,00	0,37	0,24	0,37	0,34	0,36	0,65	0,63
m6						1,00	0,57	0,54	0,53	0,48	0,37	0,73
m7							1,00	0,50	0,49	0,37	0,16	0,64
m8								1,00	0,72	0,59	0,34	0,79

³² Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*.

m9	1,00	0,63	0,32	0,80
m10		1,00	0,36	0,72
m11			1,00	0,62
Toplam				1,00

Tablo 7 incelendiğinde DAÖL'ün madde toplam korelasyonlarının ,59 ile ,80 arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir. Madde toplam korelasyonlarının ,30'dan büyük olması ölçekteki maddelerin güvenilirliklerinin yüksek olduğunu ve aynı davranışları ölçmeye yönelik olduklarını göstermektedir.³³

Tablo 8. Faktörler ve Toplam Puana İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

	Olumsuz Algı	Gizlilik	Dışlanma	Toplam
Olumsuz Algı	1,00	0,44	0,73	0,90
Gizlilik		1,00	0,34	0,69
Dışlanma			1,00	0,85
Toplam				1,00

Tablo 8 incelendiğinde Dini Ayrımcılık Ölçeği'nin faktörlere arası korelasyonlarının ,69 ile ,90 arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmanın amacı Allen ve arkadaşları (2018) tarafından geliştirilen Dini Ayrımcılık Ölçeği'nin psikometrik özelliklerini inceleyerek Türkçe'ye uyarlamaktır. Ölçeğin dilsel eşdeğerlik çalışması sonucunda İngilizce ve Türkçe formları arasında yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır ($r = .97, p < .01$). Ölçeğin dil eşdeğerliği açısından yeterli olduğu söylenebilir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam açıklanan varyansın %61,75 olduğu görülmektedir. Bu bulgu, ölçeğin orijinal formunda olduğu gibi genel bir faktöre sahip olduğunu göstermektedir. Ölçeğin geneline ait yük değerleri ,56 ve ,86 arasındadır. 'Olumsuz Algı' faktörüne ait maddelerin varyansı %20,91 ve yük değerleri ,56 ve ,81 arasındadır. 'Gizlilik' faktörüne ait maddelerin varyansı %20,86 ve yük değerleri ,76 ve ,86 arasındadır. 'Dışlanma' faktörüne ait maddelerin varyansı %19,99 ve yük değerleri ,56 ve ,71 arasındadır. Ölçeğin orijinalinde açıklanan varyansın %65,17 olduğu ve ölçek faktör yüklerinin ,62 ile ,94 arasında değiştiği belirtilmiştir.

Doğrulamalı faktör analizi sonucunda uyum indeksleri incelendiğinde ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranının ($63,58/40 = 1,59$) 2'nin altında olduğu görülmüştür. Diğer uyum indeksleri ise RMSEA=0,05, SRMR=0,05, GFI=0,95, NFI=0,95, RFI=0,93, CFI=0,98 ve IFI=0,98 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara bakılarak ölçeğin mükemmel uyum indekslerine sahip olduğu söylenebilir. Ölçeğin güvenilirlik

³³ Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*.

çalışmasında elde edilen Cronbach alfa katsayısı ,89 olarak hesaplanmıştır. Bir test için hesaplanan güvenilirlik katsayısının ,70 ve daha yüksek olması test puanlarının güvenilirliği için genel olarak yeterli görülmektedir.³⁴ Ölçeğin 11 maddelik şekline ilişkin iki yarı güvenilirlik analizi sonucunda Spearman-Brown korelasyon değeri ($r=,91$) uygun değerlerde ve iki yarıya ilişkin Cronbach alfa güvenilirlik katsayılarının uygun değerlerde olduğu söylenebilir. Cronbach alfa katsayısı ve iki yarı güvenilirlik analizi sonuçlarına bakılarak ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir. Dini Ayrımcılık Ölçeği'nin madde toplam korelasyonlarının ,59 ile ,80 arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir. Madde analizi sonucunda ölçeğin yeterli düzeyde ayırt edici özelliğe sahip olduğu söylenebilir. Geçerlik ve güvenilirlik çalışması sonucunda elde edilen bulgular, Allen ve arkadaşlarının ölçeğin orijinalinde elde etmiş olduğu sonuçları destekler niteliktedir. Geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan ölçeğin dini ayrımcılık ile ilgili araştırma yapmak isteyen uzmanlar tarafından kullanılabilmesi düşünülmektedir. Ölçeğin gelecekte daha geniş ve farklı örneklem grupları ile geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılabilir.

³⁴ Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*.

KAYNAKÇA

- Ajrouch, Kristine J. vd. "Perceived Everyday Discrimination and Psychological Distress: Does Social Support Matter?" *Ethnicity & Health* 15/4 (Ağustos 2010), 417-434. <https://doi.org/10.1080/13557858.2010.484050>
- Ali, Saba Rasheed vd. "Relationships of the Practice of Hijab, Workplace Discrimination, Social Class, Job Stress, and Job Satisfaction Among Muslim American Women". *Journal of Employment Counseling* 52/4 (Aralık 2015), 146-157. <https://doi.org/10.1002/joec.12020>
- Allen, G. E. Kawika vd. "Religious Discrimination Scale: Development and Initial Psychometric Evaluation". *Journal of Religion and Health* 59/2 (Nisan 2020), 700-713. <https://doi.org/10.1007/s10943-018-0617-z>
- Alparslan, Ali Murat vd. "İşletmelerde Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın Çalışanların Sorunları". *MAKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/3 (2015), 68.
- Brondolo, Elizabeth vd. "The Perceived Ethnic Discrimination Questionnaire: Development and Preliminary Validation of a Community Version". *Journal of Applied Social Psychology* 35/2 (2005), 335-365. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2005.tb02124.x>
- Buz, Sema. "Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 14/53 (ts.), 269.
- Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2010.
- Cirhinlioğlu, Fatma Gül. "Dini Yönelimler ve Önyargı". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 7/1 (2010), 1366-1384.
- Çapcıoğlu, İhsan. "Farklı Bakış-Ötekileştirme". *Diyanet TV*. Yayın Tarihi Şubat 2017. https://www.youtube.com/watch?v=XT_2amihKcU&list=TLGG4jX5lbYmUuszMDA1MjAyMQ&t=4s
- Çokluk, Ömay vd. *Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, Birinci Baskı., 2010.
- Demir, Mahmut. "İş Yaşamında Ayrımcılık: Turizm Sektörü Örneği". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/1 (2011), 760-784.

- Hodge, David R. "Religious Discrimination and Ethical Compliance: Exploring Perceptions Among a Professionally Affiliated Sample of Graduate Students". *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought* 26/2 (12 Haziran 2007), 91-113. https://doi.org/10.1300/J377v26n02_05
- Hodge, David R. "The Spiritual Competence Scale: A New Instrument for Assessing Spiritual Competence at the Programmatic Level". *Research on Social Work Practice* 17/2 (Mart 2007), 287-294. <https://doi.org/10.1177/1049731506296168>
- Jordanova, Vesna vd. "Religious Discrimination and Common Mental Disorders in England: A Nationally Representative Population-Based Study". *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 50/11 (Kasım 2015), 1723-1729. <https://doi.org/10.1007/s00127-015-1110-6>
- Keskinkılıç Kara, Sultan Bilge. "Okullarda Yaşanan Siyasi Ayrımcılığın Bireysel ve Örgütsel Etkileri". *Kastamonu Eğitim Dergisi* 24/3 (Mayıs 2016), 1371-1384.
- Kızılgöçer, Muhammed. *Din Psikolojisinin 100'ü*. Ankara: OTTO, 2017.
- Kline, Rex B. *Principles and Practice of Structural Equations Modeling*. New York: The Guilford Press, 2005.
- Leech, N.L. vd. "SPSS for Intermediate Statistics, Use and Interpretation".
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2020.
- Özatalay, Cem - Doğuç, Seçil. *Türkiye'de Ayrımcılık Algısı, Türleri • Failleri • Boyutları*. İstanbul: Eşit Haklar için İzleme Derneği, 2018. <https://www.esithaklar.org>
- Rippy, Alyssa E. - Newman, Elana. "Perceived Religious Discrimination and Its Relationship to Anxiety and Paranoia Among Muslim Americans". *Journal of Muslim Mental Health* 1/1 (Temmuz 2006), 5-20. <https://doi.org/10.1080/15564900600654351>
- Schumacker, Randall E. - Lomax, Richard G. *A beginner's guide to structural equation modeling*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Ass., 2004.
- Straten Waillet, Nastasya van der - Roskam, Isabelle. "Religious Discrimination in Childhood and Adolescence". *Archive for the Psychology of Religion* 34/2 (Mayıs 2012), 215-242. <https://doi.org/10.1163/15736121-12341240>
- Şahin Taşğın, Neşe. "İrkçılık ve Ayrımcılığın Önlenmesi: Türkiye'deki Mevcut Durum ve Sosyal Hizmet için Öneriler". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 294. <https://doi.org/10.33417/tsh.738932>

Şimşek, Ömer Faruk. *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Ekinoks yayıncılık, 2007.

Tabachnick, Barbara G. - Fidell, Linda S. *Using Multivariate Statistics*. Boston: Allyn and Bacon, 2007.

Tokol, Aysen. "Sosyal Dışlanma-Ayrımcılık". *Sosyal Politika*. 159. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2018.

Ulu, Mustafa. *Sosyal Psikoloji Bağlamında Önyargı ve Din*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 1. Baskı., 2018.

Yapıcı, Asım. *Din Kimlik ve Ön Yargı - Biz ve Onlar*. Karahan Kitabevi, 2004.

Yenen, İbrahim. "Yazılı Basında Yayınlanan 'Dinsel Ayrımcılık' Haberlerinin Sosyolojik Analizi". *Journal of International Social Research* 10/54 (25 Aralık 2017), 660-667. <https://doi.org/10.17719/jisr.20175434631>

Yılmaz, Veysel - Çelik, H. Eray. *Lisrel ile Yapısal Eşitlik Modellemesi-1*. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2009.

TDK, ts. <https://sozluk.gov.tr/>

Türkiye'de Dini Ayrımcılık. İstanbul: MAZLUMDER, 2010.

Dini Ayrımcılık Ölçeği

Yönergeler:

Lütfen aşağıdaki deneyimleri yaşamınız boyunca ne sıklıkla yaşadığınızı puanlayınız.

1	2	3	4	5
asla	nadiren	ara sıra	sıklıkla	her zaman

Maddeler	Puanlar				
1. Dini aidiyetimden dolayı başkalarından sözlü ve/veya fiili saygısızlık hissettim. OA	1	2	3	4	5
2. Dindar/dinsiz biri olduğum için görmezden gelindim. OA	1	2	3	4	5
3. Dinimden/inançsızlığımdan dolayı insanlar, hakkımda iyi ya da kötü zanda bulundular. D	1	2	3	4	5
4. Dini inancımı gizli tutmayı veya başkalarıyla paylaşmamayı tercih ettim. G	1	2	3	4	5
5. Başkalarının benim dini inançlarımı öğrenmesinden korktum. G	1	2	3	4	5
6. Dinimden/dinsizliğimden dolayı başkalarının, kendi çevrelerinde beni istemedikleri hissine kapıldım. OA	1	2	3	4	5
7. Dinimden/dinsizliğimden dolayı başkaları tarafından çeşitli fırsatlardan (iş, terfi, arkadaşlık vs.) mahrum bırakıldım. OA	1	2	3	4	5
8. Dindarlığım/dinsizliğim nedeniyle başkalarının bana düşmanca duygular beslediğini hissediyorum. OA	1	2	3	4	5
9. Dinim/dinsizliğim hakkında, insanlardan hoş olmayan sözler duydum. D	1	2	3	4	5
10. Başkaları, dinim/dinsizliğim ile ilgili olumsuz yargılara sahip. D	1	2	3	4	5
11. Dini durumumu özgürce ifade ediyorum. G (Ters Madde)	1	2	3	4	5

*Lütfen katılımcılar için asıl ölçekte, **kalin** fonttaki alt ölçek kısaltmalarını dahil etmeyiniz. Onlar puanlama amacıyla alt ölçeği doğrulayan maddeleri belirlemek için etiketlenmiştir. Araştırma yapacağınız örneklemin durumunu esas alarak dinim/dini inancım/ inançsızlığım kavramlarından birisi tercih edilebilir.

OA = Olumsuz Algı

G = Gizlilik

D = Dışlanma

Alıntı:

Allen, G. E. K., Wang, K. T., Richards, P. S., Ming, M., & Suh, H. N. (2018 - baskıda). Religious Discrimination Scale: Development and initial psychometric evaluation. *Journal of Religion and Health*.